

Väljavõte Eesti saadiku Londonis August Torma mälestustest

[---] Kui esmaspäeval, 22. juulil pressitelegrammid tõid teate, et „rahvaesindused” Tallinnas, Riias ja Kaunases olid otsustanud kuulutada Eesti, Läti ja Leedu Nõukogude Vabariikideks ja et oli oodata nende riikide peatset ühinemist Nõukogude Liiduga, palusid Balti riikide saadikud Londonis kohe kokkusaamist välisministri või tema asetäitjaga. Minule määrati kokkusaamine järgmise päeva hommikuks. 22. juuli õhtul tähendas ajakirjanikkude tavalisel konverentsil Informatsiooniministeeriumis Välisministeeriumi pressiosakonna esindaja, et Vene mõjutuste all Balti riikides valitud riiklikud organid on otsustanud ohverdada iseseisvuse. Ministeeriumi esindaja tähendas, et Briti on alati olnud huvitatud Balti riikide iseseisvusest, mille tõttu see otsus on väga kurvastav (*very saddening*).

23. juuli hommikul andsin Välisministeeriumis isiklikult üle protestimärgukirja, milles juhtisin tähelepanu eesti rahva võitlusele Vabadussõjas, iseseisvuse aastate suurtele edusammudele ja ilmsele N. Vene survele, mille all toimusid 14.– 15. juuli valimised. Tähendasin, et kõik kasutada olev informatsioon vastuvaidlematult lükkab ümber väited, nagu oleks eesti rahvas omal vabal tahtel otsustanud ühineda Nõukogude Liiduga. Palusin Briti valitsust, et ta keelduks tunnustamast Eesti inkorporeerimist N. Liitu, kuna see ilmselt toimub välise surve all, täielikus vastuolus Eesti põhiseadusliku korra ja rahvusvahelise õigusega. Märgukirjale oli lisandatud pikem memorandum, mis sisaldas toimunud sündmuste üksikasjalisemat juriidilist analüüsi meie kehtiva Põhiseaduse valguses. Selle dokumendi ülesanne oli konkreetselt näidata, millist jõhkrat omavoli oli tarvitatud meie kõige olulisemate riigiõiguslike normide kallal selleks, et anda näilist seaduslikku alust toimunud vägivaldlaaktele.

Samal päeval esitasid analoogilised märgukirjad Briti Välisministeeriumis Läti ja Leedu saadikud Londonis.

Peale Välisministeeriumi küllastamist andsin ma toimunud sammu kohta ametliku teadaande ajakirjandusele. See levitati kohe Reuteri telegrammides ja Briti Ringhäälingu saadetes. Sama päeva õhtul võisime teate kordumist kuulda teiste riikide saatjates.

Balti riikide saadikute protestid leidsid inglise lehtedes küll laialdast äramärkimist, kuid oli vähe neid, kes uskusid, et anneksiooni tunnustamine ei toimu lähemal ajal. Mõned arvasid, et Balti riikide vallutamine sõjata võib-olla isegi loob võimalusi Briti–Vene vahekordade paranemiseks, mis Poolale antud tagatise tulemusena ei olnud eriti sõbralikud (Birmingham Post, 23. 7. 40). Teised, eriti need, kes meie olukorraga olid lähemalt tuttavad, tundsid meile kaasa, kuid vaatasid siiski murelikult tulevikku. Said ju Abessiinia ja Albaania saatkonnad püsida vaid lühikest aega peale nende maade vallutamist Itaalia poolt, sest uus olukord leidis rahvusvahelist tunnustamist võrdlemisi lühikese ajavahemiku möödumisel. Ometi sündis see kõik veel Rahvasteliidu elupäevil. Ka Tšehhoslovakkia saatkondade saatus oli 1939. a. suvel tegelikult juba otsustatud. Nad pääsesid sulgemisest ainult sõja puhkemise tõttu. [---] Teisest küljest aga püüdis N. Vene teha kõik, mis iganes seisis tema võimuses, et saavutada anneksiooni tunnustamist ja seega Balti riikide saatkondade sulgemist ja Balti keskpankade poolt Londonis deponeeritud kulla, teiste pankade hoiuste ning Briti sadamates kinnipeetud eesti ja läti laevade üleandmist. Et Briti tol momendil pidas võitlust elu ja surma peale vastasega, kes tegelikult juba näis olevat peremees Euroopa mandri läänepoolses osas, püüdis Briti muidugi hoiduda kõigest, mis võiks Venet ärritada. Meie seisukord oli selle tõttu küllalt ohtlik ja raske. Siiski võis juba septembri keskel Londoni “Evening Standard” teatada, et Välisministeerium jättis vastamata N. Vene suursaadiku poolt kirjalikult esitatud nõudmise, et Briti valitsus loobuks Eestit, Lätit ja Leedut Londonis esindavate saadikute edasisest tunnustamisest. Kulla, hoiuste ja laevade üleandmise küsimustes jätkusid läbirääkimised, kuid mõne nädala pärast jooksid needki liiva. Oktoobri lõpul otsustati Inglise sadamates seisvad eesti ja läti laevad rekvireerida. Nad läksid seega Briti lipu ja Briti võimude kaitse alla. Osas

majandusringidest leidis see samm teravat arvustust. Isegi liberaalne “News Chronicle” (28. 10. 40) oli väga kuri, nimetas seda Briti valitsuse otsust suureks väärsammuks (*blunder*) ja arvas, et selle eest „tuleks keegi vallandada” (*somebody should be sacked*). See aga olukorda ei muutnud; laevad – ja muud varandused – jäid venelastele üle andmata.

August Torma. Protest Londonis – Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas, 3. Stockholm, 1956, lk. 15–16.